

Jože Pierazzi

MAZZINI IN JUŽNI SLOVANI

Lev Tolstoj je leta 1905, ob stoletnici Mazzinijevega rojstva zapisal, da je bilo velikemu patriotu njegovo politično delo za združitev Italije v škodo. Bogata misel, na kateri je slonela njegova publicistična in agitacijska dejavnost, je bila tako potisnjena v ozadje; zaslužila pa bi prvo mesto.

Mazzinijev sistem raste iz globoke vere v napredek, ki naj privede človeštvo k vsestranski izpopolnitvi. Sredstvo, ki vodi k temu cilju, je združevanje in sodelovanje na različnih ravneh: od poklicnih zadrug do nacionalnih držav in mednarodnih federacij. Tako je Mazzinijevo nenehno iskanje stikov s Slovani ne samo sad trenutnih političnih kombinacij temveč moralni imperativ, ki ga sili, da se podobno kot za združitev Italije zavzema tudi za osvoboditev tujih narodov. Mazzinijev nauk je eden od zadnjih poganjkov na deblu evropskega razsvetljenstva in romantike. Zanj je na široko zajemal v kulturi svojega časa, kakor nam pričajo neobjavljeni mladostni zapiski. Med različnimi Mazzinijevimi intelektualnimi predniki naj omenim predvsem Herderja, pri katerem je mladi Genovežan spoznal pomembnost narodnih jezikov in literatur. Na straneh Herderjeve knjige *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* se je tudi prvič srečal s Slovani. Herderjevo »slovansko poglavje« je nanj naredilo velik vtis, saj je mogoče zaslediti odjeke Herderjeve napovedi, da bodo Slovani svež, mlad narod zaigrali veliko, če ne odločilno vlogo v zgodovini Evrope, v vseh Mazzinijevih spisih o Slovanih. V privatni korespondenci gre še dalje in zagotavlja, da bodo Slovani prerodili celotno evropsko družbo.¹

Odločilno vlogo za Mazzinijevo poznavanje slovanskega sveta in njegove preteklosti je srečanje s poljskim zgodovinarjem Lelewelom, s katerim je po propadu revolucije v letih 1830-31 delil težave in upanja emigracije v Franciji. Mimo zarotniškega in organizacijskega sodelovanja nas tu zanima predvsem njuna debata o bodoči ureditvi Evrope. Mazzini je razlagal Lelewelu svoje misli o vesoljnem združevanju narodov, slednji pa je voditelja Mlade Italije zalagal s podatki o Slovanih.²

V razvoju Mazzinijeve misli in akcije, je izredno pomembna prva polovica tridesetih let. V tem času ustanavlja organizacije, kot sta Mlada Italija, Mlada Evropa, ki bodo služile za vzgled številnim bolj ali

¹ Ardunio Agnelli, *Mazzini e la cultura politica del suo tempo*, Il Pensiero politico, I. V., Firenze, 1972, zv. 3, str. 434, 435; Giuseppe Mazzini, *Zibaldone Pisano*, Pisa, 1953, str. 60; *Scritti editi e inediti* (= S. E. I.), knj. LXXIX, str. 87, 88.

² S. E. I., Appendice I., str. 21.

manj radikalnim gibanjem v drugi polovici stoletja vse do prve svetovne vojne: od naših mladoslovencev do Mlade Bosne. Takrat je tudi položil temelje svoji zamisli o novi politični ureditvi Evrope. Trije narodi so poklicani, da na novo izrišejo karto Evrope; Italijani med romanskimi, Poljaki med slovanskimi, Nemci pa med germanskimi narodi.³ V teh letih se začne Mazzini ukvarjati tudi s problemom ureditve podonavskega in balkanskega prostora. Na ruševinah avstrijskega in turškega cesarstva si zamisli široko federacijo, ki naj bi segala od Črnega morja do Jadrana in katere središče naj bi bila Madžarska. Vesti o uporniških gibanjih v Bosni, Hercegovini in Albaniji pa tudi o madžarskem nasprotovanju Metternichovemu centralizmu ga v tej veri krepijo, ne opazi pa še notranjih sporov med narodi, ki so podložni kroui sv. Štefana.⁴ Tudi pozneje, ko politični boj na Madažskem prodre v zavest zahodnoevropske javnosti, se Mazzini ne odpove svoji ideji o podonavski federaciji. Ne zna se pa odločiti, kateremu narodu naj pripiše odločilno vlogo v njenem oblikovanju: Madžarom, Hrvatom, Srbom ali Grkom. To vsekakor ne zmanjšuje njegovega prepričanja, da je evropska prihodnost v rokah Slovanov, ki žive na Češkem, Madžarskem, v Srbiji in Ukrajini. Svojo trditev utemeljuje z ideološkimi in praktičnimi argumenti: omenjeni slovanski narodi še niso izvršili svojega poslanstva, ki jim ga je naložila Previdnost v okviru človeške zgodovine. Obenem ugotavlja, da bodo šele politično zreli narodi vzhodne Evrope lahko zavestno zajeziли imperialistično politiko ruskega carstva. Velik strah pred rusko ekspanzijo proti zahodu, ki so ga znali poljski emigranti tako spretno izrabiti v svoje namene, oblikuje torej tudi Mazzinijeve načrte o ureditvi vzhodne Evrope. Vendar se že v tridesetih letih njegova misel loči ne samo od splošno razširjenih idej v zahodni publicistiki, temveč tudi od pogledov poljske emigracije. Francoski in angleški časopisi so videli samo v samostojni Poljski jez pred ruskim hudournikom, knez Czartoryski je računal, da je treba zaustaviti carju korak tudi na Balkanu.⁵ Mazzini pa se ne zadovoljuje s tem odklonilnim odnosom do ruskega naroda, temveč se vprašuje, kakšno je njegovo poslanstvo. V isti sapi, ko ugotavlja, da bi bilo treba razširiti delokrog Mlade Evrope med balkanske in srednjeevropske Slovane, zatrjuje tudi, da bodo Rusi ponesli kal zahodne civilizacije v Azijo.⁶

Leta 1837 je Mazzini zapustil Švico in se preselil v gostoljubnejšo Anglijo. Tu so ga čakala leta hude materialne stiske in izkoreninjenosti, kar pa ni moglo zaustaviti njegovega dela. V Londonu je živo občutil brezbržnost angleške javnosti do podjarmljenih narodov na celini, snoval je revijo, ki naj bi bila posvečena predvsem Slovanom, Nemcem in Italijanom, ter silil Lelewela, naj čim več piše o gibanju slovanskih narodov.⁷ To so tudi leta študija, ki ga Mazzini v dobri meri posveča Slovanom. Zanima ga njihova literatura, zgodovinska in geografska si-

³ S. E. I., knj. III, str. 77–85.

⁴ S. E. I., Appendice I., str. 41.

⁵ Ernst Birke, *Frankreich im 19. Jahrhundert und Ostmitteleuropa*, Köln–Graz, 1960, str. 61.

⁶ S. E. I., Appendice I., str. 198.

⁷ S. E. I., knj. XV., str. 300, 301; Appendice II., str. 172.

tuacija, s pravo zavzetostjo bere Mickiewiczza in piše o njem.⁸ Obenem seveda zasleduje z vso pozornostjo vsakodnevno politično dogajanje tudi na vzhodu, kjer turško cesarstvo med leti 1839-41 preživlja eno svojih periodičnih kriz.⁹ Mazzini z ironijo opazuje akcijo zahodnih sil, da bi pred ruskimi skominami ohranile status quo na vzhodu, in ugotavlja, da Rusija čaka na prvo revolucionarno gibanje v srednji in južni Evropi, ki bo odvrglo pozornost zahodnih sil od turškega cesarstva. Njena naslednja poteza bo okupacija Carigrada, okupacija, ki bo sprožila evropsko vojno.¹⁰

Mazzinija ni in ne bo strah celinskega spopada. Smatra ga za potrebno zlo, iz katerega bo kot feniks iz plamenov vstala nova, prerajena Evropa. Zdi se mu, da ima ključ za to verižno reakcijo v svojih rokah, in je trdno odločen, da izrabi ugodni trenutek.¹¹ Leta 1840 se spet poprime aktivnega političnega dela, obudi k življenju Mlado Italijo, skuša prepričati Poljake, naj store isto z Mlado Poljsko, računa z novo Mlado Evropo in se tako zaplete v zarotniško delo s tujci, da mu najbližji italijanski sodelavci očitajo, da zanemarija akcijo v Italiji.¹² Mazzini se spretno brani, da s svojimi mednarodnimi stiki zagotavlja Italiji vodilno mesto v revolucionarnem procesu, ter ugotavlja, da ni mogoče ločiti prevrata v Italiji od prevrata v Evropi.¹³

Lombardsko-beneško kraljestvo, ki je bilo po dunajskem kongresu priključeno k Avstriji, je v središču njegovega zanimanja. Tu so v začetku štiridesetih let izredno plodna tla za sodelovanje med Italijani in južnimi Slovani. Cela vrsta mladih, nadarjenih ljudi služi v avstrijski vojski ali pa študira na univerzi v Padovi. Kukuljević je v Milanu v stiku z mazzinjancem Cantùjem, Medo Pučić, ki ga je Kollár s svojim potovanjem po severni Italiji navdušil za narodno delo, sodeluje s članki o južnih Slovanih v tržaški reviji *Favilla*, Špiro Dimitrović popravlja Tommaseove slovanske spise.¹⁴ Pod to vrhno plastjo kulturnega sodelovanja se pletejo že leta 1842 prevratniški načrti. Albert Nugent, mladi, bogati, navdušeni ilirec, kuje v Benetkah s prijatelji revolucionarno akcijo v Bosni in Hercegovini. Nugent je v stiku z bratoma Bandiera. Njun oče je kot Nugentov v samem vrhu avstrijske armade. Brata Bandiera se že jeseni 1842 povežeta z Mazzinijem: z njim bosta sodelovala vse do svoje tragične in brezupne ekspedicije v Kalabrijo leta 1844.¹⁵

⁸ S. E. I., Appendice II., str. 168; knj. XCIV, str. 3.

⁹ Dimitrije Djordjević, *Revolutions nationales des peuples balkaniques 1804-1914*, Beograd, 1965, str. 65.

¹⁰ S. E. I., XIX, str. 125.

¹¹ S. E. I., knj. XVIII, str. 151, 152, 171; knj. XIX, str. 125.

¹² Rosangela Piccino Puppo, Federico Campanella, *Dai primi anni all'esilio londinese*, Bollettino della Domus Mazziniana, Pisa, I. XIII (1962), zv. 2, str. 39.

¹³ S. E. I., Protocollo della Giovine Italia, I, str. 180.

¹⁴ Mirko Deanović, Cesare Cantù u odnosu prema Hrvatima, Zagreb, 1951, Rad, 285, str. 16; Bernardo Stulli, Tršćanska »Favilla« i Južni Slaveni, Anali Jadranskog Instituta JAZU, I., Zagreb-Rijeka, 1956, passim; Ljubomir Durković-Jakšić, Branislav, Beograd, 1968, passim.

¹⁵ Jakša Ravlić, Tajno društvo za osnivanje slavenskog carstva u puku »Karl Ferdinand« br. 51 u Veneciji god. 1844, Radovi JAZU, Zadar III, 1957, str. 123-186; Piero Sticotti, Un episodio triestino della tragedia dei Fratelli Bandiera, Archeografo triestino, serie IV, knj. X-XI (1946), str. 81.

Revolucionarna mreža, ki jo Mazzini pomaga tkati, pokriva polovico Evrope. V njegovih pismih pariškemu načelniku Mlade Italije Lambertiniju, je sled o velikem načrtu. Govor je o istočasnih revolucijah na Poljskem, med avstrijskimi in balkanskimi Slovani, v Švici, Italiji in Španiji. Mazzini naravnost z mladostnim navdušenjem zagotavlja, da pripravlja z južnimi Slovani gibanja, o katerih ni mogoče niti sanjati.¹⁶ Vendar je zelo previden in se v svojih pismih navadno samo bežno dotakne teh problemov. Da je njegova akcija pomembna, nam pričajo že njegovi stiki s knezom Czartoryskim — pa čeprav kot prijatelj demokratičnega krila poljske emigracije ni imel do Czartoryskih posebnih simpatij — in z njegovim agentom v Beogradu Franom Zachom.¹⁷ Zach je januarja 1843 začel oblikovati po naročilu kneza Adama načrt o Srbiji, ki naj bi postala center južnih Slovanov. Leto pozneje je v dokončni redakciji Garašanina ta načrt postal temeljni kamen beograjske zunanje politike. O bodoči jugoslovanski državi pa niso razpravljali samo v krogih Garašanina in Czartoryskega. O tem nam priča zadnje pismo bratov Bandiera Mazziniju. V njem prerokujeta, da bo Poljska spet vstala, na Balkanu pa se bo združil v enoto ilirski ali srbski narod, ki živi na Vlaškem, v Srbiji, v Bolgariji, na Hrvaškem, v Hercegovini, Črni gori in Dalmaciji.¹⁸

Mazzini v tem času s pozornostjo sledi tudi dogajanju na Hrvaškem, kjer je prepovedana raba ilirskega imena, kjer Hrvati bojkotirajo skupščino v Bratislavi in jih Madžari obtožujejo, da kujejo jugoslovansko carstvo. Navezati namerava stike z Gajem ter prosi Lambertija, naj mu preskrbi primerneга odposlanca in potrebnih denarnih sredstev.¹⁹ Spomladi 1844. so se ti načrti podrli. Prevratniško delo v Galiciji in v avstrijski armadi je bilo odkrito. Dunajska vlada je poostрила svoje nadzorstvo in med drugim uvedla preiskavo proti srbskemu oficirju Špiru Dimitroviću, ki je bil osumljen, da je v svojem polku v Benetkah organiziral društvo za ustanovitev južnoslovanske države.²⁰ Brata Bandiera sta še pravočasno dezertirala in se zatekla na Krf, od koder sta pozneje — proti Mazzinijevi volji — z nekaj prijatelji odplula na svojo zadnjo pot v Kalabrijo.²¹

Vzporedno s tem živahnim in dramatičnim političnim dogajanjem je rastle v zahodni Evropi zanimanje za južne Slovane tudi na intelektualni in publicistični ravni. Mickiewicz je leta 1840 začel predavati v slovitnem Collège de France slovansko literaturo in se s posebno pozornostjo zaustavil pri južnih Slovanih. Mazzini se je seznanil z njegovimi lekcijami na straneh ugledne *Revue des deux Mondes*. Tu je leta 1843 A. Lébrie priobčil širok povzetek Mickiewiczevih predavanj, ki so naslednje leto delno izšla v samostojni knjigi. Že leto prej je v isti reviji C. Robert, po svojem potovanju med južnimi Slovani, začel publicirati članke, ki so izšli kasneje v dveh knjigah pod naslovom *Les*

¹⁶ S. E. I., knj. XXIV, str. 216.

¹⁷ S. E. I., *Protocollo*, cit., III. str. 47; *Protocollo II*, str. 61.

¹⁸ S. E. I., knj. XXXI, str. 25.

¹⁹ S. E. I., knj. XXIV, str. 216.

²⁰ Ravlić, cit., 123.

²¹ Sticotti, cit., *passim*.

Slaves de Turquie. Kmalu se mu je pridružil drugi nadarjeni poznavalec južnih Slovanov Hyppolite Desprez. Poleg tega je v Franciji izšla v tem času cela vrsta potopisov, literarnih in političnih študij, posvečenih južnim Slovanom in pisanih povečini pod vplivom poljske emigracije.²²

Mazzini je spremljal z živo pozornostjo vse to intelektualno delo, ki se je iz Francije začelo širiti tudi v Italijo. Zgovorna priča o njegovem zanimanju za slovanski svet je njegova beležka, kamor si je zapisoval podatke, misli, citate, ki so pritegnili njegovo pozornost. Številni so na straneh te beležke izpisi iz Mickiewiczevih predavanj in citati iz njegovih poezij. Jedro beležke je v sumaričnem pregledu štirih središč slovanskega sveta: »Stare Ilirije ali Jugoslavije, Češke, Poljske in Rusije«. Jugoslovane deli na tri narode: Hrvate, Ilirce in Srbe. Od teh so, po njegovem, najstarejši Ilirci, ki so se priselili na Balkan v daljni preteklosti in so še pred Kristusom ustanovili federacijo republik in manjših kraljestev. Sledi podatek o legendarni Iliriji, ki je v Krapini blizu Zagorja rodila tri sinove: Čeha, Leha in Rusa, prednike slovanskih narodov. Nato omenja Napoleona in njegovo zamisel o Veliki Iliriji, katere središči sta Trst in Ljubljana. Iliri ali Slovenci, piše dalje Mazzini, živijo tudi v Istri, na Kranjskem, ob madžarski obali in pod imenom Vendi ali Venedi v bližini Benetk, v Trstu, v delu Furlanije, Koroške in Štajerske. Vseh je 1.200.000. Po tem zanimivem in — če izvezamemo madžarsko obalo — geografsko presenetljivo točnem opisu slovanskega ozemlja omenja Mazzini še Bolgare, ki so nekakšen vezni člen med Ilirijo in Grčijo. Nato navaja iz Robertovega članka *Le monde gréco-slave* dolg citat o Srbih. Zanimiva je v beležki tudi trditev, da Slovani niso državotvorni in da jim je potrebna v procesu k suverenosti tuja pomoč.²³ V skladu s to mislijo je Mazzini, vzporedno z naporji za združitve Italije delal brez prestanka tudi za osamosvojitve južnih Slovanov. Ostro je zavračal tiste, ki so računali s politično neobglenostjo slovanskih ljudstev in predlagali diplomatske kupčije na njihov račun, kot je to storil leta 1844 Cesare Balbo v knjigi *Upanja Italije*. Balbo je zapisal, naj bi Avstrija za italijanske province dobila kompenzacijo v Podonavju in na Balkanu. Za ohranitev evropskega ravnotežja sil se mu zdi obstoj Avstrije neobhodno potreben. Mazzini pa v brošuri *Italija, Avstrija in papež* svečano izjavlja, da bodo Italijani in južni Slovani povzročili propad avstrijskega cesarstva.²⁴ Že avgusta 1845, komaj dobro leto po ponesrečenem podvigu bratov Bandiera, sporoča Mazzini neznanemu dopisniku, da bo v kratkem prišlo med Slovani do odločilnih dogodkov.²⁵

Njegove informacije so kot vedno točne. Obe veji poljske emigracije sta pripravljali v drugi polovici tistega leta splošno vstajo, ki naj bi izbruhnila v začetku 1846. Mazzini je pozdravil krakovske nemire

²² Birke, cit., str. 75, 82, 88.

²³ G. Mazzini, Zibaldone Pisano, cit., str. 56, 60.

²⁴ S. E. I., knj. XXXI, str. 452.

²⁵ S. E. I., Appendice III, str. 275.

marca 1846. kot začetek širokega gibanja v vseh slovanskih deželah.²⁶ Čeprav mu je bilo kmalu jasno, da vstaja ne bo uspešna, se mu je zdela pomembna kot dokaz novega prebujanja narodov. V prepričanju, da je revolucija blizu, Mazzini naravnost mrzlično dela: kuje načrte o o evropskem kongresu, ki naj bi se ga udeležili intelektualni predstavniki podjarmljenih narodov; ozira se predvsem na slovanske narode in toži, da mu manjka južnoslovanski delegat. Prepričuje svoje skeptične dopisnike, da bo revolucija najverjetneje izbruhnila v Grčiji, Švici in med južnimi Slovani. Po avstrijski zasedbi Krakova ustanovi novembra 1846 *Mednarodno ljudsko zvezo*, ki si zastavlja za cilj zaščito podjarmljenih evropskih narodov.²⁷ »Evropa«, piše, »se bliža z naglimi koraki k strašni krizi... Slovani avstrijskega cesarstva, Čehi, Slovaki, Rutenci, Vendi itd., ki tvorijo več kot polovico prebivalstva v cesarstvu, se oglašajo.«²⁸ Na te narode je treba opozoriti zahodnoevropsko javnost, treba je navezati stike z najvidnejšimi predstavniki Slovanov v Avstriji, ki — tako zagotavlja Mazzini v programskem članku *Mednarodne ljudske zveze* — morda hranijo v sebi skrivnost novega sveta.²⁹ V okviru delovanja te zveze je Mazzini objavil v škotskem časopisu *Lowe's Magazine* vrsto člankov *O slovanskem nacionalnem gibanju*, kjer razlaga svoje poglede na Slované, kakor so se mu izoblikovali po skoraj dvajsetletnem zanimanju zanje. Naslanja se na Mickiewicza in na francoske publiciste, ki so trdili, da je treba v boju z ruskim panslavizmom podpreti ostale slovanske narode, na čelo katerih naj stopi Poljska kot drugi, pozitivni pol slovanskega sveta. Mazzini je še bolj kategoričen, podvomi v nevarnost panslavizma, ki da je samo mōra kratkovidnih ljudi. Treznemu človeku je jasno, da se oblikujejo v vzhodni Evropi štiri različne države enote: jugoslovanska, češka, poljska in ruska. Glavna tarča v tem spisu Mazziniju ni caristična Rusija temveč Avstrija, ta umetni zwarek raznih narodnosti, ki jih povezuje v enoto le gola sila. Po njegovem je Avstriji najbolj nevarno ilirsko gibanje, saj je to gibanje od samega začetka imelo politični značaj. O ilirizmu se na široko razpiše. Ljudevitu Gaju zapoje pravi slavospev, saj ga ima za simbol prerojenja južnih slovanskih narodov. Dobro je poučen o političnih, religioznih, kulturnih razlikah med južnimi Slovani, toda z značilnim optimizmom zagotavlja, da bodo razlike in nasprotja med njimi kmalu izginila. Madžare, ki da so tuj element med slovanskimi narodi, postavlja na zatožno klop skupaj z avstrijsko vlado, češ da se v skrbi za svoje privilegije upirajo slavizmu.

O slovenskem kulturnem življenju je bolj slabo obveščen. Ve, da izhaja na Kranjskem gospodarski časopis — v mislih ima najbrž *Novice* —, ki da ima dva tisoč naročnikov. Med slovenskimi intelektualci pozna samo Stanka Vraza, pesnika in zbiralca narodnega blaga.³⁰

²⁶ S. E. I., knj. XXVIII, str. 326.

²⁷ S. E. I., knj. XXX, str. 318.

²⁸ S. E. I., knj. XXXIV, str. 315.

²⁹ S. E. I., knj. XXXVI, str. 28.

³⁰ G. Mazzini, *Lettere slave*, Bari, 1939, str. 23—74.

Kljub vrzelim in netočnemu citiranju imen nudi Mazzinijev spis tehten prerez slovanskega kulturnega dela v predmarčni dobi, dela, ki ga ima Mazzini, izhajajoč iz Herderja, za neovrgljiv dokaz življenjske sile slovanskih narodov. Zavest, da bo Avstriji huda predla, ko si bodo južni Slovani in Italijani čez Alpe podali roke, izraža v proglasu, ki ga v drugi polovici leta 1847 naslovi na južne Slované. V pismu Lelewelu toži, da nima nikogar, ki bi ga prevedel, in da ni dobil odgovora od tistih Slovanov v Avstriji, na katere se je obrnil.³¹ Komaj nekaj dni nato se je Mazziniju ponudila prilika, da si med Slovani pridobi prvovrstnega agenta: Mihaela Bakunina. Mladi ruski aristokrat, ki je že odločno stopil na revolucionarno pot, je decembra 1847 naslovil na *Mednarodno ljudsko zvezo* pismo, v katerem sporoča, da je v Parizu povabil Poljake in Ruse, naj ustanove revolucionarno zvezo proti skupnemu sovražniku — carju.³² Bakunin je bil po dekabristih prvi Rus, ki je iskal politične stike s Poljaki. To je storil na tako viden način, da so ga na zahtevo ruskega poslanika oblasti izgnale iz Francije. Bakuninov program o poljsko-ruski in nato o vseslovanski zvezi je verjetno zbudil Mazzinijevo zanimanje.³³ Imela sta priliko, da se srečata v Parizu, kamor se je zgrnila po padcu Louisa Filipa februarja 1848 vsa evropska demokracija. Mazzinijeva trditev maja istega leta, da so dogodki v Pragi, kjer je bil Bakunin v tem času zelo aktiven, »od daleč pripravljeni od nas«,³⁴ dovoljuje zelo zapeljive hipoteze, če se le spomnimo Bakuninovega vpliva na radikalno slovansko mladino.

Vsekakor je Mazzini spomladi 1848 eden izmed redkih italijanskih voditeljev, ki s pozornostjo spremlja razvoj dogodkov med avstrijskimi Slovani. V svojem milanskem časopisu *L'Italia del Popolo*, objavi sredi julija dva članka o Slovanih, ki sta povzetek že znanega spisa *O slovanskem nacionalnem gibanju*. Pomembne so uvodne besede, da bi morali Italijani iskati vezi ne toliko v Frankfurtu, kjer je zasedal nemški parlament, temveč v Lvovu, Pragi in Zagrebu, kjer se bo morda v kratkem odločila usoda avstrijskega cesarstva. Tega, ugotavlja z grenko ironijo Mazzini, parlamenti v Turinu, Rimu, Firencah, zaviti v atmosfero legalnosti, ki jim preprečuje, da bi se odločili za resnično revolucionarno politiko, ne bodo storili.³⁵

V mesecih, ki so sledili marčni revoluciji v Lombardiji in Benečiji, je Mazzini doživljal huda razočaranja. Začetno ljudsko vstajo, ki naj bi se po njegovih načrtih razširila na vso Italijo, so zmerneži kaj kmalu zaježili in ji odvzeli vsako radikalno ost. Posegu piemontskega kralja Karla Alberta v vojno je sledila cela vrsta bolj ali manj prostovoljnih priključitev lombardsko-beneških mest k Piemontu. Oblikovalo se je tako Severnoitalijansko kraljestvo, ki ni imelo nič skupnega z Mazzinijevo zamisljijo o italijanski republiki.

³¹ S. E. I., knj. XXXIII, str. 144.

³² Istituto Feltrinelli, Milan, Archiv Linton, Bakunin Mednarodni ljudski zvezi (People's international league), Paris 18. dec. 1847.

³³ Franco Venturi, *Il populismo russo*, Torino, 1952, knj. I., str. 90, 91.

³⁴ *Dalle pagine di un diario inedito. David Levi a colloquio con Mazzini*, Bollettino della Domus Mazziniana, Pisa, I. VII, (1961), zv. 2, str. 72.

³⁵ S. E. I., XXXVI, str. XLI.

Usoda Mickiewiczzeve legije je postala Mazziniju kar paradigmatičen primer nagle prelevitve italijanske revolucije v dinastično vojno. V začetku aprila je milanska vlada, ki je komaj prevzela oblast v mestu, pozvala prostovoljce vseh dežel v boj proti Radetzkyju. Mickiewicz, ki je že od februarja 1848 opazoval v Rimu zorenje italijanske krize, je v naglici zbral četo mladih Poljakov in se po triumfalnem pohodu čez srednjo Italijo v začetku maja prijavil oblastem v Milanu. Njegov program je bil dvojen. Nameraval je sodelovati v boju z Italijani proti Avstriji, dokler ne izbruhne revolucija na Poljskem, in računal, da bodo Slovani iz Radetzkyjevih vrst dezertirali pod njegovo zastavo. Opozarjal je na precedens legije Dobrowskega v Napoleonovi armadi, h kateri so prešli številni avstrijski vojaki slovanskega rodu, toda naletel je samo na Mazzinijevo odobravanje. Začasna milanska vlada, že popolnoma podvržena piemontskemu vplivu, se je zbala Mickiewiczovega revolucionarnega in socialistično obarvanega programa in skušala preusmeriti legijo v Benetke. Tu se je po Mazzinijevem posredovanju zavzel za Poljake Tommaseo, pa tudi brez uspeha. Šele v juliju, ko so avstrijske čete prešle v ofenzivo, je smela poljska legija poseči v boj.³⁶

Burni dogodki v srednji in severni Italiji v drugi polovici leta 1848 in v prvem polletju 1849 so preprečili Mazziniju, rimskemu triumviru, da bi se aktivno vpletel v prizadevanja piemontske diplomacije in poljskih emigrantov za spravo med Madžari, Srbi in Hrvati. V ta namen je turinska vlada poslala polkovnika Montija h Kossuthu in obenem odprla svoj konzulat v Beogradu.³⁷ Zamisel Mazziniju ni bila tuja, saj sta njegova emisarja že septembra 1848 predlagala madžarski vladi, naj se sporazume s Hrvati.³⁸ O zanimanju, s katerim so v Rimu spremljali akcijo agentov kneza Adama in piemontskega konzula v Beogradu, poroča tudi Bakunin v svoji izpovedi carju, pisani sredi petdesetih let v petrograjskih temnicah.³⁹ Mazzini je dosti zvedel o zakulisju dogodkov na Balkanu od Lorenza Valerija, pobudnika zveze z južnimi Slovani, ki je marca 1849 obiskal Rim.⁴⁰ O slovansko-madžarskem kompromisu, ki so ga 19. maja istega leta podpisali v pariški rezidenci kneza Czar-toryskega Čeh Rieger in Kossuthova predstavnika v Parizu in Londonu, je Mazzini zvedel iz časopisov. Avstrijskim oblastem je namreč uspelo ujeti poljskega agenta, ki je imel pri sebi tekst omenjene pogodbe. Poleti 1849 so si dogodki sledili s tako naglico, da ni bilo mogoče organizirati resničnega sodelovanja med Madžari in Slovani, čeprav je tudi Kossuth s posredovanjem svojega italijanskega agenta v Beogradu Carosinija, poslal pomirjevalne predloge vojvodinskemu saboru in banskemu vijeću v Zagrebu.⁴¹

Mazzini, ki se je po padcu rimske republike zatekel v Švico, je bil prepričan, da je treba še nadalje iskati in utrjevati madžarsko-slovansko

³⁶ G. Pierazzi, *Progetti e tentativi di propaganda sovversiva tra le truppe slave di Radetzky nella primavera del 1848*, *Rassegna storica del Risorgimento*, I. LVII, zv. III (1971), str. 387–394.

³⁷ G. Pierazzi, *Studi sui rapporti italo-jugoslavi 1848–49*, *Archivio storico italiano*, zv. II, 1972, str. 223–249.

³⁸ Magda Jászay, *L'Italia e la rivoluzione ungherese*, Budapest, 1948, str. 116.

³⁹ Venturi, *cit.*, str. 100.

⁴⁰ S. E. I., knj. XL, str. 40.

⁴¹ Pierazzi, *Studi* ..., *cit.*, 248, 249.

spravo. V trenutku poraza — skladno s svojo mislijo o dolžnosti, ki jo je treba izpolniti do konca — ni klonil, ampak je še podvojil svoje agitacijsko delo. Diagnoza o porazu revolucije, ki jo formulira v zanimivem pismu prijateljici George Sand, je jasna: revolucionarna gibanja v Krakovu, v Italiji, na Madžarskem so propadla zato, ker med seboj niso bila povezana. Treba je ustanoviti krovno organizacijo, ki naj usklaja delo raznih nacionalnih gibanj.⁴² Tako nastane avgusta 1850 v Londonu *Centralni demokratski komité*, v katerem so predstavniki raznih narodov. Mazzini pritegne k sodelovanju tudi Kossutha v prepričanju, da je Avstrija poglavitni sovražnik napredka v Evropi in da se je treba predvsem sporazumeti z narodi, ki so pod njenim jarmom.⁴³ Zato pošlje Kossuthu v turško podeželsko mestoce, kjer je madžarski diktator preživel dve leti po propadu revolucije, projekt podonavske federacije, ki ga je izdelal romunski zgodovinar Balcescu. Federacija naj bi zajela vse dežele krone sv. Štefana pa še Bukovino, Moldavijo, Vlaško in Srbijo. Slonela naj bi na popolni avtonomiji in enakopravnosti različnih narodov.⁴⁴ Predlog je propadel zaradi Kossuthovega ugovora, da se Madžarska ne more odpovedati neposredni posesti Transilvanije. Kossuth je bil pripravljen popustiti le Hrvatom, katerim priznava pravico, da se ločijo od krone sv. Štefana. Vsekakor je Kossuth še v Turčiji napisal brošuro, v kateri prigovarja Hrvatom, naj postanejo vezni člen med Italijani in Madžari. Mazzini je bil zadovoljen že s tem znakom dobre volje in je poskrbel za prevod brošure in njeno razširitev na Hrvaškem.⁴⁵

Že po prvem osebnem srečanju s Kossuthom se je Mazzini zavedel meja njegove osebnosti; zavedel se je, da je Kossuth madžarski nacionalist, vendar je iz taktičnih razlogov z njim sodeloval vse do druge italijanske vojne za neodvisnost leta 1859. V letih pred krmsko vojno Mazzini računa predvsem z madžarsko vstajo, kupuje orožje, pošilja agente na Hrvaško, neutrudno kuje zarote, ki so obsojene na propast.⁴⁶ Razočaranje, ki ga doživi v začetku krimske vojne, ker se Madžari niso znali odločiti za revolucijo, ga sili, da si poišče drugih zaveznikov. Najprej računa na Grke, ki so januarja 1854 vstali v Epiru in Tesaliji, in upa, da se bo njihova revolucija razširila na Srbijo in Bosno ter prisilila Avstrijo, da se odpove svojemu oportunističnemu nevtralizmu.⁴⁷ V prepričanju, da angleška vlada igra na napačno karto, ko podpira Turčijo in Avstrijo, zagotavlja Mazzini angleški publiki, da je treba iskati zaveznikov proti Rusiji med mladimi ljudstvi na Balkanu, ki bodo prej ali slej ustanovila pod grškim vodstvom nekakšno *Vzhodno Švico*, katere glava bo Carigrad. Istočasno si zamisli v srednji Evropi *Alpsko federacijo*, ki naj bi zajela Švico, Tirolsko, Koroško in Kranjsko, med obema pa še *Podonavsko federacijo* z Madžarsko, Češko in Hrvaško.⁴⁸

⁴² S. E. I., knj. XL, str. 310, 311.

⁴³ S. E. I., knj. XLII, str. 87.

⁴⁴ Michelangelo Mandella, Balcescu ed un progetto di Confederazione danubiana di metà Ottocento, *Il Risorgimento*, I. XXIII, zv. 3, (1971), str. 134–140.

⁴⁵ Eugenio Kastner, Mazzini e Kossuth, Firenze, 1929, str. 25; S. E. I., XLV, str. 300.

⁴⁶ S. E. I., Appendice IV, str. 186.

⁴⁷ S. E. I., knj. I, str. 296.

⁴⁸ S. E. I., knj. LV, str. 31; knj. LVIII, str. 45.

Prav kmalu pa zasledimo v Mazzinijevih pismih tožbo, da Grki mislijo samo nase in ne razumejo, kako jim je potrebna pomoč podjarmljenih narodov.⁴⁹ Zato poziva sodelavce, naj iščejo čim tesnejše stike s slovanskimi in italijanskimi rodoljubi v Trstu, na Reki in v vseh mestih dalmatinske obale. V okviru tega ponovnega zanimanja za Slované, ki ga je pripisati tudi Herzenovemu vplivu, Mazzini spet vzame v roke svoj spis *O slobanskem nacionalnem gibanju*. V Genovi, kamor je maja 1857 na skrito prišel, da pripravi novo prevratniško ekspedicijo, ga je predelal in v obliki pisem objavil v časopisu *Italia e Popolo*. Naslov *Lettere Slave* si je sposodil od Poljaka Ostrowskega, ki je prav v tistem času izdal v Parizu enako naslovljeno knjigo.⁵⁰ Mazzini je v glavnem ostal zvest idejam o Slovanih iz predmarčne dobe. Svojo pozornost pa je osredotočil na avstrijske in balkanske Slované, češ da jih Italija mora poznati, saj bo njena zunanja politika slonela na sodelovanju z njimi. Tudi tokrat ne straši s panslavizmom, ne veruje pa več toliko v vodilno vlogo Poljakov. V Avstriji in na Balkanu se oblikujeta dve središči. Češka in Hrvaška, kjer še tli tisto gibanje, ki je bilo v predmarčni dobi tako živo. Stranka akcije (Partito dell'Azione), ki jo Mazzini v tem času ustanavlja, naj se zavzema za bratstvo med narodi. Samo tako bo Italija lahko izpolnila svoje poslanstvo: uresničitev narodne svobode v vsej Evropi.⁵¹ Mazzini v odprtem pismu Cavourju očita, da je turinska diplomacija iskala izključno dinastične zveze in sodelovala v krimski vojni na strani Turčije, namesto da bi poslala svoje agente med Madžare, Jugoslovane in Grke.⁵² Vstaja v Bosni in Hercegovini januarja 1858 postavlja po Mazzinijevem mnenju, zelo jasno alternativo: široko revolucionarno gibanje, ki se pripravlja na Balkanu, je treba usmeriti v prid evropske demokracije, sicer ga bosta izrabili imperialistični sili — Francija in Rusija. Mazzini spremlja iz Londona z veliko pozornostjo razvoj dogodkov na Balkanu. Dobro je obveščen o spletkah francoskih in ruskih agentov med Romuni in južnimi Slovani in je prepričan, da se kuje v zakulisju načrt za razdelitev Evrope v dve vplivni področji.⁵³ V tem smislu njegovo londonsko glasilo *Pensiero ed Azione* tudi razlaga padec Aleksandra Karadjordjevića in povratek Obrenovićev na srbski prestol. Italija bi morala izkoristiti nacionalno gibanje v Srbiji, preden bo to storila Rusija.⁵⁴ Iz tega razloga Mazzini tudi nasprotuje piemontsko-francoski zvezi, ki sta jo sklenila Cavour in Napoleon II, saj sluti za velikodušnimi obljubami francoskega cesarja imperialistične načrte. Čeprav je vojna proti Avstriji avgusta 1859 prinesla zmago, je naglo premirje, ki ga je Napoleon sklenil s Francem Jožefom v Villafranchi, Italijane globoko razočaral. Mazzinijeva napoved, da francoski cesar ne želi združene Italije, temveč samo osebni uspeh, se je uresničila. Benetke so ostale pod Avstrijo, v Rimu je vladal papež s pomočjo francoskih bajonetov, v južni Italiji so se obdržali na oblasti Burbonci. Vendar

⁴⁹ S. E. I., Appendice V, str. 105.

⁵⁰ Christian Ostrowski, *Lettres Slaves, 1833—1857, Orient, Pologne, Russie, Paris, 1857*.

⁵¹ G. Mazzini, *Lettere Slave*, Bari, 1939, str. 75—96.

⁵² S. E. I., knj. LIX, str. 321.

⁵³ S. E. I., knj. LXIV, str. 229.

⁵⁴ S. E. I., knj. LXII, str. 382.

tudi Napoleon ni mogel več zaustaviti gibanja za združitev Italije. Maja 1860 se je Garibaldi s svojimi prostovoljci izkrcal na Siciliji. Čez nekaj mesecev je bila vsa južna Italija v njegovih rokah. Cavour je tudi v tem primeru pokazal svoje državniške sposobnosti, saj se mu je uspelo izmakniti sklicanju Narodne skupščine, ki jo je zahteval Mazzini, in priključiti nove province k savojskemu kraljestvu.

Druga italijanska vojna za neodvisnost, posebno pa Garibaldijev uspešni pohod, sta vzbudila med južnimi Slovani val navdušenja. Zdelo se je, da je za podložne narode napočila ura svobode, da bo mogoče kjerkoli ponoviti Garibaldijev podvig. Mazzini se je že junija 1860, ko je imel polne roke dela z dogodki na Siciliji, ukvarjal z mislijo o revolucionarni zvezi s Srbi in Grki, ki naj bi sprožila splošno evropsko vstajo.⁵⁵ Ko se je srečal z Garibaldijem v Neaplju, mu je govoril o izkrcanju čet na dalmatinski obali. Te čete naj bi prižgale iskro upora med južnimi Slovani in Madžari. Obenem naj bi vstali Italijani v Benečiji in ujeli Avstrijo v precep.⁵⁶

Ta načrt je do leta 1866 ostal temeljni kamen Mazzinijeve politike. Zahteva po istočasni akciji v Benečiji in na Balkanu je tudi vir sporov z Garibaldijem in Viktorjem Emanuelom, ki pogosto išče stikov z republikancem Mazzinijem.⁵⁷ Pod vplivom madžarske emigracije Garibaldi že jeseni 1860 pripravlja izkrcanje v Dalmaciji in pohod v notranjost habsburškega cesarstva. Mazzini ga opozarja, naj se ne zanaša preveč na revolucionarno pripravljenost Madžarov in naj se raje nasloni na Srbe.⁵⁸ Na drugi strani Viktor Emanuel, ki ga Cavourjeva smrt leta 1861 osvobodi varuštva, razvije na Balkanu za hrbtom svoje lastne vlade širokopotezno politiko. Italijanska akcija ne rodi uspeha prav zaradi svoje neusklajenosti. Beograjski vladi na primer včasih ni popolnoma jasno, s kom ima opravka: z osebnim odposlancem italijanskega kralja ali z Mazzinijevim agentom.⁵⁹ Glavno vlogo v tej igri ima seveda Mazzini, ki v Londonu sodeluje s Herzenom, Ogarëvom in Bakuninom. Herzenov časopis Kolokol berejo ne samo v Rusiji, ampak z veliko vnemo tudi na Hrvaškem in v Srbiji. Herzenova hiša postane zbirališče slovanske revolucionarne mladine, ki roma v Anglijo z vseh strani.⁶⁰ Mazzini je tako že v začetku 1861 v stiku ne samo z organizatorji ruskega revolucionarnega gibanja *Zemlja in Svoboda*, ampak tudi s srbsko radikalno mladino. Ko izbruhne januarja 1863 poljska vstaja, že lahko računa na dveletno sodelovanje s srbsko liberalno stranko. Tako srečanje z Vladimirom Jovanovićem, voditeljem beograjske opozicije, konec 1862, ni samo slučajna epizoda, temveč se vključuje v širok revolucionarni okvir.⁶¹ Mazzini in celo skeptični Herzen sta prepričana, da je Evropa

⁵⁵ S. E. I., knj. LXVIII, str. 74.

⁵⁶ S. E. I., knj. LXX, str. 312.

⁵⁷ *Politica segreta italiana (1867-1870)*, Torino, passim.

⁵⁸ S. E. I., knj. LXX, str. 272, 273; knj. LXXVIII, str. 252, 253.

⁵⁹ Walter Maturi, *Le avventure balcaniche di Marco Antonio Canini nel 1862*, Studi in onore di Gioacchino Volpe, Firenze, 1938, vol. II, passim.

⁶⁰ A. J. Herzen, *Passato e pensieri*, Torino, 1949, str. 393; E. H. Carr, *The Romantic Exiles*, London, 1968.

⁶¹ Vladimir Nevler, *Mazzini i «Molodaja Evropa», Voprosi Istorii*, Moskva, 1972, zv. 7, str. 72; S. E. I., LXXI, str. 41; Bice Pareto Magiano, *Giuseppe Mazzini e la Serbia*, La Lettura, a. XXV (1925), zv. 3, passim.

na pragu velikega prevrata. Od januarja 1863 do srede 1864 Mazzinijeva agitacija ne pozna odmora. V stiku je z Garibaldijem, Viktorjem Emanuelom, poljsko in madžarsko emigracijo, s Srbi in vsaj posredno s Kvaternikom in Fričem.⁶² Srbska liberalna stranka organizira pod poveljstvom polkovnika Zege korpus tri tisoč mož, ki čaka na povelje, da vkoraka v Vojvodino.⁶³ V Beogradu se širijo novice, da se pripravlja državni udar proti Mihajlu Obrenoviću, kar morda ni brez podlage, saj so se odnosi med liberalci in dinastijo po Jovanovičevi vrnitvi občutno poslabšali.⁶⁴ Prišlo je do incidenta, ki je imel izreden odjek. Mazzini je v Švici, kjer se je spomladi 1863 ponovno srečal z Jovanovićem, zaupal mlademu Srbu, da pripravlja skupina Italijanov z Napoleontancem Grecom na čelu atentat na Napoleona III. Po svojem povratku v Beograd je Jovanović v pogovoru z Mihajlom omenil tudi Grecove načrte. Knez, ki mu je bilo več do Napoleonove naklonjenosti kot do sodelovanja z Mazzinijem, se je potrudil, da je o vsem zvedela francoska vlada.⁶⁵ Izbruhnil je mednarodni škandal, v katerega je bila zapletena tudi angleška vlada, češ da podpira Mazzinija. Greco in njegovi, v odsotnosti pa tudi Mazzini, so bili obsojeni na težke zaporne kazni.⁶⁶ Afera je posredno minirala tudi priprave za vstajo v vzhodni Evropi. Garibaldi je junija 1864 že zapustil Caprero, da na Ischiji vse uredi za pohod, ko je Viktor Emanuel moral odreči svojo pomoč. Zvedelo se je namreč o njegovem sodelovanju z revolucionarnimi silami.⁶⁷ Incident vendarle ni škodil dobrim odnosom med Srbi in Mazzinijem. Jovanović, ki je bil že v začetku 1864 izgnan iz Srbije, je takoj poromal v London,⁶⁸ nato izdajal v Ženevi republikanski časopis *Sloboda* in se 1866. vrnil v domovino, da na Mazzinijevo pobudo organizira tisto *Omladino srbsko*, ki je zapustila v jugoslovanski zgodovini tako pomembno sled. Mazzini je bil v stalnem stiku z *Omladino*. Še leta 1869 najdemo v njegovi beležki ime Svetozarja Miletića in naslov njegovega časopisa *Zastava*.⁶⁹ Italijanski revolucionar je močno vplival na *Omladino*, predvsem s svojo republikansko vero in federativno mislijo.⁷⁰

V 60. letih ne pride samo do krepkega sodelovanja med Italijani in južnimi Slovani, ampak tudi do prvih sporov. Pojavi se vprašanje meje, vprašanje Istre in Dalmacije. Med prvimi je polemiko zaostрил Kvaternik, za njim pa ni dosti zaostajal Tommaseo. Mazzini v to razpravo ni posegel. Večkrat pa se je v svojih spisih dotaknil vprašanja vzhodne italijanske meje. Njegove izjave niso vedno skladne. Stalna je edino trditev, da Dalmacija pripada južnim Slovanom. Istre sredi pet-

⁶² Marina Bersano Begey, Zygmunt Milkowski, Rim, 1933, str. 70; E. Kvaternik Politički spisi, uvod Lj. Kuntić, str. 33; V. I. Frejtzon, Bor'ba horvatskog naroda za nacional'nuju slobodu, Moskva, 1970, str. 260, 262.

⁶³ *Politica segreta italiana*, cit., str. 97.

⁶⁴ Zachovo pismo iz Beograda, 28. IV. 1864, ki mi ga je dal na razpolago doc. dr. V. Záček iz Prage.

⁶⁵ Vitomir Vuletić, »Sloboda« Vl. Jovanovića, Zbornik Matice Srpske, I. 31 (1962), str. 140, 141; Pareto, cit., str. 164.

⁶⁶ Emilia Morelli, L'Inghilterra di Mazzini, Rim, 1963, str. 191—194.

⁶⁷ Koltay-Kastner, Progetti rivoluzionari italo-ungheresi nel 1864, Bollettino del Museo del Risorgimento, II. del, Bologna, I. V/2, 1960, str. 627.

⁶⁸ Pareto, cit., str. 162, 163.

⁶⁹ *Catalogo degli autografi, documenti e cimeli di Giuseppe Mazzini*, Pisa, 1932, str. 60.

⁷⁰ Jovan Skerlić, *Omladina i njena književnost*, Beograd, 1923, passim.

desetih let ne zahteva za Italijo, saj postavlja celo mejo na Soči. Deset let pozneje, na predvečer italijansko-pruske vojne z Avstrijo pa postavi zahtevo po strateški meji, ki naj bi tekla od Julijcev preko Postojne do Kvarnerja, in jo opre na znani Dantejev verz. Tu je nedvomno opazen vpliv Combija, Valussija, Antoninija in njihovih radikalnih, včasih že nacionalistično obarvanih trditev. Omenim naj za Mazzinija presenetljivo misel o italijaniziranju južnotirolske manjšine, ki se ujema z Valussijevo zahtevo o italijaniziranju slovenske manjšine v Furlaniji in Benečiji.⁷¹

Malo pred smrtjo je Mazzini v svojem zadnjem političnem spisu: *Mednarodno življenje*, še enkrat izčrpno povzel svoje misli o južnih Slovanih. Odločno je obsodil macchiavellistično zunanjo politiko kraljevine Italije in poudaril nujnost italijansko-jugoslovanske zveze, ki naj bi zajezila rusko ekspanzijo na zahod.⁷² V istem času je tudi Kvaternik v svojih gostobesednih člankih v zagrebškem časopisu *Hrvatska* formuliral isto tezo.⁷³

Mazzini je tisti politik v zahodni Evropi, ki je v pomembnem obdobju evropske zgodovine od leta 1830 do leta 1870 posvečal južnim Slovanom največ pozornosti. V svojih številnih člankih in pismih je nenehno izražal prepričanje, da so južni Slovani političen faktor, s katerim je treba računati. S tem je v marsičem pripomogel k utrditvi ideje, da sta Avstrija in Turčija obsojeni na propad in da je treba podpreti nacionalna gibanja njima podložnih narodov. Še pomembnejši je Mazzinijev vpliv na razna radikalna gibanja med južnimi Slovani. Prve kali tega vpliva je zaslediti že v začetku štiridesetih let in pozneje, posebno v šestdesetih letih, pa še naprej v najrazličnejših strujah: do preporodovcev in sarajevskih atentatorjev.

Riassunto

MAZZINI E GLI SLAVI MERIDIONALI

La rinascita culturale e nazionale degli Slavi meridionali nella prima metà dell'800 non poté non attrarre l'attenzione di Giuseppe Mazzini così pronto a cogliere segni del vagheggiato progresso dell'umanità ovunque si presentassero. Fin dai tempi della Giovane Europa egli cercò di entrare in rapporti con gli Slavi meridionali; ci riuscì solo negli anni quaranta quando, anche per influenza dell'emigrazione polacca, concepì l'idea di una reciproca dipendenza tra il movimento di liberazione in Italia e nei Balcani. Sarà questo un assioma costante della sua azione politica che lo spingerà non solo a scrivere le famose *Lettere slave*, ma anche a formulare piani sul futuro ordinamento dell'area danubiano-balcanica. La complessità etnica di quella regione gli suggerì l'idea di una Svizzera orientale, una vasta confederazione, cioè, che avrebbe dovuto garantire ai suoi popoli le autonomie necessarie ed essere abbastanza forte da opporsi con successo all'espansionismo russo verso l'Occidente. Mazzini pensò, soprat-

⁷¹ Antonio Anzilotti, *Italiani e Jugoslavi nel Risorgimento*, Firenze, 1920, str. 98—117; S. E. I., knj. LXXXVI, str. 18—21.

⁷² G. Mazzini, *Lettere slave*, cit. str. 107—154.

⁷³ *Hrvatska*, broj 41, Zagreb, 8 listopada 1871, God. I, *Hrvatska i Italija*.

tutto negli anni sessanta, a più riprese, di poter accendere la miccia della rivoluzione in Italia e ne Balcani. Il successo, tuttavia, sempre gli sfuggì. Se dal lato pratico la sua azione fu sterile, non lo fu da quello ideologico. La gioventù dei diversi popoli jugoslavi guardò a Mazzini, specialmente sul finire degli anni sessanta, come a propria guida e a proprio maestro. Il suo pensiero, inoltre, è parte importante del bagaglio ideologico di quel movimento giovanile, formatosi nell'ultimo decennio dell'impero asburgico, dal quale uscirono gli attentatori di Sarajevo.